

Надія Іванівна ЛЮБОВЕЦЬ,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕМУАРИСТИКИ БУКОВИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ ст. – 30-ті РОКИ ХХ ст.)

Простежено процес становлення мемуаристики на Буковині у кінці ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст., який відбувався на тлі національно-культурного відродження та супроводжувався підвищенням національної та історичної самосвідомості буковинців. Проаналізовано соціальний склад авторів і тематичне спрямування мемуарів.

Ключові слова: мемуаристика Буковини, національно-культурне відродження, щоденники, автобіографії, спогади, національна та історична самосвідомість.

The process of Bukovina memoiristics establishment at the end of XIX century – in 30th of XX century, which took place against the background of national and cultural revival and was followed by growth of population of Bukovina's national and historical self-consciousness, is researched. Social structure of authors and subject direction of the memoirs are analyzed.

Key words: Bukovina memoiristics, national cultural revival, diaries, autobiographies, memoirs, national and historical self-consciousness.

Прослежено процесс становления мемуаристики на Буковине в конце ХІХ в. – 30-х гг. ХХ в., который происходил на фоне национально-культурного возрождения и сопровождался повышением национального и исторического самосознания буковинцев. Проанализировано социальный состав авторов и тематическое направление мемуаров.

Ключевые слова: мемуаристика Буковины, национально-культурное возрождение, дневники, автобиографии, воспоминания, национальное и историческое самосознание.

Мемуариякносіїсамосвідомостіокремоїособистості, національної пам'яті та історичної свідомості суспільства, а також як культурно-історичний феномен є сьогодні важливим джерелом історичного пізнання та об'єктом дослідження гуманітаристики. Еволюція мемуаристики, визначення її основних етапів і критеріїв, специфічних особливостей розвитку в різних регіонах України є важливою та малодосліджуваною темою.

XIX ст. стало новим етапом еволюції мемуаристики, не лише української, а й наших найближчих сусідів, що було зумовлено насамперед такими чинниками:

– суспільно-політичними змінами внаслідок реформ у Російській та Австро-Угорській імперіях і революційними подіями в Європі, які вплинули на духовну активність особистості, що, в свою чергу, розширило її історичну та національну самосвідомість;

– бурхливим розвитком видавничої справи, що вплинуло на цілепокладання авторів спогадів (як наслідок, з'явилася тенденція до публіцистичності мемуаристики). У результаті мемуари ставали активним явищем не лише літературного та культурного, а й суспільно-політичного життя громади.

У XIX ст. Україна (у цей період українські землі перебували у складі двох імперій – Російської й Австро-Угорської) переживала новий сплеск культурно-національного відродження, який спостерігався у різний час і мав певні особливості на окремих українських територіях. Зокрема, такі землі Західної України, як Галичина, Закарпаття та Буковина, мали свою специфіку як у боротьбі за національні права, так і в розвитку мемуаристики як матеріалізованої історичної пам'яті.

При дослідженні мемуаристики Буковини ми використовуємо такі основні методологічні підходи¹:

1. Мемуаристика – матеріалізована історична пам'ять, один із засобів духовної спадкоємності поколінь і один із показників цивілізованості суспільства, його свідомого ставлення до свого минулого, отже, і до свого буття взагалі.

2. Мемуаротворчість (сам процес написання мемуарів) – вияв самоідентифікації та самосвідомості особистості, що дає змогу відповісти на питання «хто я?», та результат визнання значимості її індивідуального життєвого досвіду та ролі в історичному процесі.

3. Основним критерієм еволюції мемуаристики є історична та національна самосвідомість особи.

Для українського народу, який мав державність, але неодноразово її втрачав та чий землі у різні часи належали до різних імперій, на перше місце виходить національна самосвідомість, оскільки найбільші прориви у культурно-національному розвитку (а мемуаристика – це явище та

¹ Про це докладніше див. статті Н. І. Любовець [9; 10].

складова духовного життя) припадають на періоди боротьби за національно-культурні права.

Хронологічні межі нашого дослідження – відтинок кінця ХІХ ст. – 30-ті рр. ХХ ст., який характеризується пробудженням національної свідомості, подіями Першої світової війни, піднесенням і розчаруваннями визвольних змагань 1917–1922 рр., румунізацією Північної Буковини та становленням мемуарного жанру в усіх різновидах.

Аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми засвідчує відсутність серйозних монографічних праць. Йдеться лише про низку досліджень, які містили спогади вихідців з Буковини та мали різного рівня коментарі. Першу згадку про спогади буковинців знаходимо у праці Г. Піддубного «Буковина. Її минуле й сучасне» (Х., 1928) [14]. А наступне видання, що містило мемуари буковинців, – суспільно-політичний нарис «Буковина, її минуле і сучасне» – вийшло в Парижі аж 1956 р. [1]. 1963 р. у Києві побачила світ збірка «Ольга Кобилянська в критиці та спогадах», присвячена спогадам про знану буковинську письменницю [12]. Значною подією, на нашу думку, став вихід книг О. Добржанського та В. Старика. Перше видання – «Бажаємо до України» (Одеса, 2005) [3] – містить спогади про події Першої світової війни на Буковині, становлення та діяльність української влади на Буковині, румунську окупацію краю, а друге – «Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921» (Чернівці, 2009) [16] – відображає процес становлення модерної української нації на Буковині очима учасників і сучасників, які належали до різних національних і політичних таборів. Окремі спогади публікуються вперше, інші виходили друком здебільшого у 20–30-х рр. ХХ ст. за кордоном. Також 2011 р. вийшла монографія Л. Ковалець [7], присвячена Ю. Федьковичу², де значна увага приділена проблемі федьковичезнавчої мемуаристики.

Зародження і розвиток національного руху та національного самоусвідомлення українців на Буковині відбувалися значно пізніше, ніж на інших західноукраїнських землях. Це пояснюється тим, що Буковина була однією із самих за-

² **Федькович Осип Юрій** (псевд.: Гуцулневір Юрій Коссован, О. Ф. та ін.; 1834–1888) – буковинський письменник романтичного напрямку, передвісник українського національного відродження Буковини, почесний член НТШ.

недбаних провінцій Австро-Угорської імперії і, як наслідок, на її теренах були відсутні достатні соціальні умови для широкого національно-культурного руху (буковинська еліта була зрумунізована або спольщена, а українська інтелігенція Буковини була представлена незначною кількістю вчителів, юристів та священників). Цей процес тут відбувався, так би мовити, «згори» і був викликаний соціально-економічними та культурно-освітніми реформами Австро-Угорської імперії. Пришвидшили його революційні події у Європі та встановлення конституційного правопорядку в Австрії, в результаті чого Буковина отримала провінційно-автономний статус, але з переважанням румунського елемента в усіх ділянках публічно-правового, культурного і церковного життя. Румуни мали повне верховенство та намагалися гальмувати українське національне відродження, щоб закріпити своє домінування в Буковині. Попри це, процес національно-культурного відродження краю був неминучим і наприкінці 50-х – на початку 60-х рр. XIX ст. вишлеснувся пробудженням інтересу до місцевого фольклору, літератури (діяльність Антона Кобилянського, Юрія Федьковича, Сидора та Григорія Воробкевичів). У другій половині 60-х рр. XIX ст. відбувається ідеологічна диференціація українського руху – виокремлюються москвофільство та народництво та виникає культурно-освітнє товариство «Руська бесіда», яке стає ареною боротьби цих ідеологічних течій. Наприкінці 90-х рр. XIX ст. починається процес політизації українського руху в Буковині та його масовизації (виникає ціла низка кооперативних і кредитних, освітніх товариств, молодіжних і жіночих організацій, створюються політичні партії).

З огляду на поліетнічність Буковини (на її території проживали румуни, німці, австрійці, євреї, поляки, українці) тут не було гострого національного протистояння (як це трапилося у Галичині, де був яскраво виражений українсько-польський конфлікт) і процес культурно-національного відродження всі нації переживали одночасно (збагачуючи та доповнюючи культури одна одної)³.

³ Так званий феномен буковинської синкретичної культури. Як приклад, можна згадати розвиток національно-культурного життя польської громади Буковини, що відбувався паралельно українському рухові. Його ознакою було виникнення 1869 р. першої інституції національно-культурного життя польської громади Буковини (Польського товариства

У Буковині процес національно-культурного розвитку відбувався значно конструктивніше у співпраці з крайовими та центральними установами, тому, як наслідок, переважали конституційні форми боротьби за національні права. Крім того, національно-культурне відродження українців Буковини проходило у тісній співпраці та за підтримки українців Наддніпрянщини і Галичини. Усе це вплинуло також на розвиток буковинської мемуаристики, яка стала відображенням історичної пам'яті та самосвідомості населення краю.

Мемуаристика Буковини зазначеного періоду мала особливості як стосовно жанрового, так і стосовно тематичного розмаїття. З огляду на незначний прошарок української інтелігенції коло тих, хто міг би писати мемуари, було обмеженим. Але проривом можна вважати хоча б те, що мемуарна творчість стала справою не лише професійних літераторів, а й представників інших професій (військових, громадських діячів, священиків, педагогів). Отже, спогади стають явищем не лише художнього, а й духовного життя суспільства загалом, охоплюючи широкі соціальні верстви та представників багатьох національностей.

Щодо жанрового складу, то серед мемуарів Буковини можна виокремити: щоденники (щоденники-хроніки), спогади учасників і сучасників бурхливих політичних подій, автобіографії. Вивчення мемуарної спадщини дає змогу простежити історію Буковини даного періоду в загальноєвропейському та загальноукраїнському контексті, оскільки значна частина буковинців брала участь у культурно-національному відродженні, міжнародних подіях (Перша світова війна), українських визвольних змаганнях. Певна їх частка згодом емігрувала за кордон для продовження української справи — до Європи (Прага, Відень), США та Канади.

Наразі відомі такі щоденники: письменниці Ольги Кобилянської, Івана Бажанського⁴, Івана Боберського⁵,

братньої допомоги та Читальні польської у Чернівцях), полонійних товариств «Огніско», «Буковинське коло польське» та «Сокіл».

⁴ **Бажанський Іван Миколайович** (26.11.1863–20.05.1933) — педагог, просвітител, письменник, культурний діяч.

⁵ **Боберський Іван** (1873–1947) — громадський діяч, педагог, один з організаторів Легіону УСС (1914) і його скарбник (1914–1918), голова Відділу військової преси ЗУНР. 1920 р. був призначений повноважним представником ЗУНР у Канаді та США. У листопаді 1920 р. переїздить до Вінніпегу,

Марка Черемшини (І. Ю. Семанюка)⁶, Макса Вігнера⁷, Мирона Кордуби⁸, Дмитра Донцова, Костя Балицького⁹ (див. Додаток А).

Щоденники Ольги Кобилянської (два загальні зошити, написані німецькою мовою з уведенням окремих слів українською та польською) велися понад сім років – з 1 листопада 1883 р. до 1891 р., коли вона жила в Кімполунзі¹⁰, Димці¹¹ та Болехові¹². Майже 70 років ці раритети були за кордоном, їх зберіг і передав до Літературно-меморіального музею Ольги Кобилянської у Чернівцях відомий американський адвокат Іван Панчук¹³. Щоденники письменниці містять унікальний матеріал для дослідження її внутрішнього світу, душевних переживань та обставин особистого життя, що згодом стали основою низки її художніх творів. Записи Івана Бажанського «Війна. Щоденник-хроніка (1914–1921 рр.)», що велися автором з 31 серпня 1914 р. до 6 січня 1922 р., містять цінну інформацію (440 щоденних записів) про життя буковинців перших десятиліть ХХ ст., зокрема, в них описується перебіг подій Першої світової війни як на Буковині, так і на європейських фронтах. На сторінках щоденника знайшли відображення події російської окупації Буковини в 1914–1915 рр. і 1916–1922 рр. та повернення австрійської влади. Натомість записи Костя Балицького «Чернівецька хроніка 1914 року» зроблені впродовж коротшого часу – кількох місяців (червень–вересень 1914 р.) і відображають події початку Першої світової війни та перебіг військових дій на території Буковини. У «Щоденнику» Марка Черемшини змальовані тяжкі сторінки його особистого життя у листопаді 1914 р. – січні 1915 р. Незважаючи на незначний обсяг тексту та нетривалий період охоплених

де як секретар делегації ЗУНР наглядає за збиранням коштів для потреб оборони ЗУНР.

⁶ **Марко Черемшина** (Семанюк Іван; 1874–1927) – письменник.

⁷ **Вігнер Макс** (1867–1946(?)) – доктор медицини, публіцист, громадський діяч.

⁸ **Кордуба Мирон** (1876–1948) – громадсько-політичний діяч, історик, етнограф, педагог, публіцист; дійсний член НТШ з 1903.

⁹ **Балицький Кость** (псевдонім Кость Мірків; ?– 04.09.1936) – греко-католицький священник, літератор, громадський діяч.

¹⁰ Нині місто в Румунії.

¹¹ Нині село Глибоцького р-ну Чернівецької обл.

¹² Нині місто обласного підпорядкування в Івано-Франківській обл.

¹³ Надруковані в Україні у 1982 р. [4].

подій, щоденник містить цінний матеріал про Першу світову війну, крім того, відображає побут письменника та його сучасників, містить розповіді про селян, які часто зверталися до автора записів як до адвоката. Марко Черемшина зафіксував усе бачене та почуте від односельців стосовно репресій австро-угорських царських військ у західноукраїнських селах. Іван Боберський у «Щоденнику» докладно описав події з 12 жовтня 1918 р. по 22 травня 1919 р. (записи велися у Львові, Тернополі, Станіславі¹⁴), зафіксувавши проголошення ЗУНР, атмосферу кінця Першої світової війни, краху Австро-Угорщини та творення на її уламках нових незалежних держав. Ці записи вмщують інформацію про відомих людей (політичних і військових діячів, духовних осіб і представників культури), зокрема про художника Осипа Сорохтея¹⁵.

«Щоденник удівця» Макса Вітнера присвячений подіям 1918 р. Записи зроблено у період з 24 травня до 31 грудня 1918 р. у Чернівцях. Щоденник Дмитра Донцова, що був розпочатий у Києві у травні 1918 р. і закінчений у Відні в лютому 1919 р., містить його спогади про події на Буковині як безпосереднього учасника одного з найцікавіших періодів української історії — Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського. Дмитро Донцов, який тоді очолював Українську телеграфну агенцію та із службового обов'язку спілкувався з багатьма політичними, громадськими та культурними діячами України, у своїх коротких нотатках, написаних не для широкого загалу, подає надзвичайно глибоку та змістовну характеристику життя Києва у 1918 р. Спогади Мирона Кордуби висвітлені на тлі буковинських подій із вересня по листопад 1921 р. («Переворот на Буковині» та «В посольстві до гетьмана»). Вони зроблені на основі щоденникових записів¹⁶ і розкривають основні віхи життя цього історика. Наразі щоденники вважаються втраченими. Зберігся рукописний текст «Спогадів»¹⁷, цінність якого полягає в унікальності матеріалу для розкриття політичної, наукової та освітньої діяльності Мирона Кордуби у 1919–1925 рр. Учений

¹⁴ Нині Івано-Франківськ.

¹⁵ **Сорохтей Осип Йосафатович** (1890–1941) — художник, графік, карикатурист.

¹⁶ Велися ним у 1918–1921 рр.

¹⁷ Зберігаються в Державному архіві Львівської обл. (ф. Р. 2923, оп. 1, спр. 2, 152 арк.).

докладно аналізує національно-політичну та соціально-економічну ситуацію, що склалася на ту пору в Галичині, а також тогочасне становище України на міжнародній арені. Вивчення цього джерела дає змогу простежити товариські та ділові стосунки історика з відомими науковцями, політичними діячами та митцями, дізнатися про його діяльність на посаді декана філософського факультету Українського таємного університету у Львові, роботу в НТШ, маловідомі факти про отримання ним звання професора Українського державного університету в Кам'янці-Подільському (зважаючи на політичну ситуацію, Мирон Кордуба туди не поїхав).

Щоденники як досить специфічний жанр мемуарної літератури мають такі характерні особливості:

- містять синхронне відображення дійсності (події в ньому, як правило, відображаються синхронно та не аналізуються);
- мають на меті закріплення вражень від важливих суспільно-політичних, культурних подій або зустрічей з видатними чи просто цікавими людьми (так, у щоденниках Івана Бажанського, Костя Балицького, Марка Черемшини, Івана Боберського, Макса Вітнера, Дмитра Донцова, Мирона Кордуби відображено події Першої світової війни, окупацію Буковини російськими й австрійськими військами, страждання місцевого населення від російської, австрійської та румунської адміністрації, перебіг революційних подій; Мирон Кордуба, Макс Вітнер, Іван Бажанський чимало місця у своїх записах відводять іспанці¹⁸, що охопила Буковину в 1918–1919 рр., та її катастрофічним наслідкам; Іван Боберський описує свої враження від зустрічі з художником Осипом Сорохтеєм);
- окрім важливих подій, описують також буденні речі та особисті (родинні) справи (ціни на продукти, погода тощо);

¹⁸ Іспанка, або Іспанський грип, – найстрашніша пандемія грипу за всю історію людства. У 1918–19 рр. (18 місяців) у всьому світі від іспанки померло приблизно 50–100 млн людей, або 2,6–5,2 % населення Землі. Було інфіковано близько 400 млн людей, тобто більш ніж 20 % населення планети. Пандемія почалася в останні місяці Першої світової війни та швидко затьмарила це найбільше кровопролиття за масштабом жертв.

- часто стають основою для написання в майбутньому мемуарів (так, щоденник Мирона Кордуби став йому в нагоді при написанні спогадів «Переворот на Буковині» («Літературно-науковий вісник» (Львів, 1923)) та «В посольстві до гетьмана» («Літопис Червоної Калини» (Львів, листопад 1930)).

Зважаючи на те, що щоденники відображають події поточного дня (як наслідок, їх історичні обрії обмежені теперішнім часом), вони є свідченням історичної самосвідомості особи, оскільки є намаганням автора передати особистий досвід (історичний), щоб він не канув у забуття.

До автобіографічного жанру належать спогади: письменників Ольги Кобилянської та Юрія Федьковича; громадсько-політичного діяча, мовознавця та педагога Степана Смаль-Стоцького; церковного та громадського діяча Касіяна Богатирця¹⁹; письменника та громадського діяча Марка Черемшини (Івана Семанюка); старшини УГА та громадського діяча Івана Герасимовича (див. Додаток Б). Так, у письменницькому доробку Ольги Кобилянської існує чотири автобіографії [4; 8, С. 7-9]. Перша — «Лист до Франтішека Ржегоржа»²⁰ від 17 січня 1898 р. — складає лише три сторінки друкованого тексту²¹. Наступна була написана для болгарських читачів 1903 р. на прохання болгарського письменника Петка Тодорова²². А найдостовірнішу та найповнішу третю — «Сама про себе» — Ольга Кобилянська писала з 15 грудня 1921 р. по 2 лютого 1922 р. на прохання відомого мовознавця та літературознавця, професора Степана Смаль-Стоцького у формі листів до нього у Прагу. Оскільки ця автобіографія створювалася з нагоди творчого ювілею Ольги Кобилянської, письменниця в ній докладно оповідає про свій шлях, особливості та секрети літературного процесу, історію багатьох

¹⁹ **Богатирець Касян Дмитрович** (05.11.1868-?) — архіпресвітер, доктор богослов'я, історик буковинської православної церкви, москвофіл.

²⁰ **Ржегорж Франтішек** (16.12.1857-06.10.1899) — чеський етнограф, дослідник українського народного побуту і фольклору. Збирався написати про О. Кобилянську статтю до енциклопедії «Оттового Словника».

²¹ Вперше надрукована у третьому томі «Творів О. Кобилянської» [5, с. 543-545].

²² Вперше надрукована у «Хрестоматії критичних матеріалів» [17, с. 268-269]. Передрукована у третьому томі «Творів О. Кобилянської» [5, с. 546-550].

оповідань і повістей, а також поглиблює відомості про себе як про особистість в цілому. Довіряючи та симпатизуючи докторові Степану Смаль-Стоцькому, письменниця пише про себе абсолютно відверто. Саме цю автобіографію останній виголосив як реферат та обговорював зі студентами УВУ (Прага, 1922) у зв'язку зі святкуванням 35-річчя літературної діяльності письменниці²³. Четверта її автобіографія була написана у березні 1927 р.²⁴.

Юрієм Федьковичем написано три автобіографії (1862²⁵, 1863²⁶, 1885²⁷ рр.). Дослідниця його творчості Л. Ковалець вказує на значну кількість неточностей у автобіографіях письменника. На це свого часу вказував один із перших дослідників мемуарної творчості Юрія Федьковича Осип Маковей, який зазначав, що в історії української літератури немає такого письменника, який би «...пустив у світ стільки фальшивих відомостей про себе»²⁸, пояснюючи це слабкістю його нервової системи. Натомість автобіографія Марка Черемшини є одним із найцікавіших джерел для вивчення його життєвого шляху. Вона була написана на прохання літературознавця Андрія Музички, який 1925 р. розпочав працювати над книгою про творчість письменника. Андрій Музичка запропонував Марку Черемшині відповісти на низку запитань, які його цікавили. Отримані від письменника докладні відповіді склали ексклюзивну інформацію про обставини особистого життя митця, а саме: про час і місце народження (13 липня 1874 р. у селі Кобаки на Косівщині); про вплив на формування його світогляду батька — Юрія Семанюка, який був особисто знайомий із Юрієм Федьковичем; про передплатувані ним українські часописи та книги особистої бібліотеки.

²³ Вперше надрукована в альманасі, присвяченому 40-річчю творчої діяльності письменниці — «Ольга Кобилянська» [13, с. 41–65].

²⁴ Надрукована у «ЛНВ» (Л., 1927. — Т. ХСІУ. — С. 212–216) і в третьому томі «Творів О. Кобилянської» [5, с. 567–674].

²⁵ Надрукована у виданні «Поезії Іосифа Федьковича» (Л., 1862) у передмові Б. Дідицького «Слово от издателя».

²⁶ Надрукована у виданні «Федькович О. Ю. Писання» (Л., 1910) у листі до Костя Горбала.

²⁷ Записана з його слів 1885 р. Титом Реваковичем (див. Додаток Є, позиція 20).

²⁸ Така оцінка автобіографічної прози Юрія Федьковича була дана Осипом Маковеем у творі «Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича» (Л., 1911. — С. 1).

Загалом автобіографії, як правило, вміщують інформацію про обставини особистого життя автора (місце та дату народження, батьків, навчання, основні місця роботи) та пишуться на вимогу: у випадку з Ольгою Кобилянською – на прохання Франтішека Ржегоржа, Петка Тодорова та Степана Смаль-Стоцького; з Марком Черемшиною – на замовлення Андрія Музички; автобіографія К. Д. Богатирця написана у зв'язку з реєстрацією його в Раді у справах російської православної церкви при Чернівецькому облвиконкомі як настоятеля Миколаївського собору; Івана Герасимовича – з метою отримання посади в товаристві «Українська школа»; С. Й. Смаль-Стоцького – на прохання товариства «Просвіта», що ухвалило рішення про надання вченому звання почесного члена.

Однак при дослідженні автобіографій письменників потрібно брати до уваги той факт, що вони відрізняються від автобіографій неписьменницьких, оскільки в них «...завжди панує самовідчуття художника, митця» [7, с. 10]. Лідія Гінзбург зазначала, що «...у документальному контексті, що сприймається естетично, життєвий факт у самому своєму самовираженні зазнає глибоких перетворень» [2, с. 10–11]. Тому автобіографії письменників потрібно сприймати, здебільшого, не як джерело об'єктивної інформації, а як художню автобіографію з елементами творчого вимислу.

Щодо власне спогадів, то вони представлені мемуарами (за професійною діяльністю авторів): 1) громадсько-політичних діячів²⁹ (див. Додаток Е); 2) військових: Антона Кравса, Івана Рудницького, Олекси Кузьми, Дем'яна Пеленського, Дмитра Паліїва, Олекси Бойківа, Миколи Бурнадза, Володимира Бемка, Олександра Благодіра³⁰, Петра Войновського³¹, Івана Іванця³² та ін. (див. Додаток Д); 3) священників та церковних діячів: отців Івана Шиха, Келестина Костецького³³, Анатолія

²⁹ Слід зазначити, що громадсько-політичними діячами були представники різних професій: педагоги, священники, діячі культури, військові.

³⁰ **Благодір Олександр** (?-?) – сотник генерального штабу армії УНР.

³¹ **Войновський Петро** (псевдо Василь; 1913–0.04.1996) – політичний, військовий діяч, член ОУН, організатор і комендант Буковинського куреня.

³² **Іванець Іван** (1893–1946) – художник, редактор, видавець, фотограф. Із початком Першої світової війни вступив стрільцем до Легіону УСС до сотні Василя Дідушка. Під час карпатських боїв мав звання старшого десятичника. Згодом – командант чоти.

³³ **Костецький Келестин** (Целестин; 1843–01.03.1919) – буковинський церковний і громадський діяч, декан і парох чернівецький греко-

Базилевича³⁴, Євгена Козака³⁵, Костя Балицького (див. Додаток Г).

За етнічною належністю авторів спогади можна поділити на такі мемуари: буковинських українців (Іван Бажанський, Касіян Богатирець, Петро Войновський, Іларій Карбулицький, Михайлина Левицька, Микола Василько, Іван Пігуляк, Омелян Попович, Ілля Попович, Ілля Семака, Микола Спинул, Корнелія Радиш-Левандовська, Келестин Костецький, Євген Козак, Степан та Роман Смаль-Стоцькі, Агенор Артимович³⁶ та ін.), представників Наддніпрянської України (Ісаак Мазепа, Дмитро Дорошенко, Дмитро Донцов, Григорій Сидоренко, Василь Сімович), діячів Галичини (Ярослав Окуневський, Антон Кравс, Анатоль Базилевич, Іван Боберський, Іван Рудницький, Роман Заклинський, Осип Маковей та ін.); представників інших народів (Едуард Фішер³⁷, К. Арделяну, Вільгельм Габсбург³⁸, Йозеф Ецдорф³⁹, Леон Гоян, Еріх Прокопович, Георгіє Сербу⁴⁰, Герман Штернберг) (див. Додаток В).

Розподіл мемуарів за професійною ознакою досить умовний, тому що всі автори спогадів, здебільшого, активно зай-

католицької церкви, апостольський протонотар, митрат. Очоловав перше на Буковині жіноче товариство «Мироносиці» у м. Чернівці.

³⁴ **Базилевич Анатоль** (1887–26.11.1940) – священик УГКЦ, капелан (духівник) УСС із 1914 р.

³⁵ **Козак Євген** (1857–1933) – громадський і церковний діяч, професор і ректор (1907–1909) Чернівецького університету, один із лідерів буковинських москвофілів.

³⁶ **Артимович Агенор Васильович** (1879–21.10.1935) – мовознавець, культурно-освітній та громадсько-політичний діяч, педагог. Голова Української народної партії Буковини (1912–1918), член Української Національної Ради, голова Української Крайової Національної Ради Буковини, державний секретар (міністр) освіти ЗУНР–ЗОУНР, дійсний член НТШ, доцент Чернівецького університету, професор УВУ та Українського високого педагогічного інституту (Прага).

³⁷ **Фішер Едуард** (Fischer; 1862–1935) – генерал жандармерії, командуючий Австрійської жандармерії в Буковині.

³⁸ **Вільгельм фон Габсбург Льотринген** (Лотаринзький) (псевд. Василь Вишиваний; 1895 – після 1950) – австрійський ерцгерцог, український військовий діяч, полковник Легіону УСС, поет. З 1921 р. жив у Відні, звідки у серпні 1947 р. таємно вивезений радянськими спецслужбами до СРСР. Загинув у радянських таборях.

³⁹ **Ецдорф Йозеф** (?–?) – останній австрійський крайовий президент Буковини в 1917–1918 рр.

⁴⁰ **Сербу Георгіє** (1869–?) – румунський політичний діяч, депутат буковинського крайового сейму.

малися громадською діяльністю. Проте їхня професійна діяльність впливала на зміст мемуарів. Так, у спогадах військових аналізується військовий аспект подій Першої світової війни, листопада 1918 р., їх значення для Буковини та всієї ЗУНР, описуються етапи формування УГА, участь у цьому процесі буковинців і конкретні військові дії (наприклад, напад румунського війська в травні 1919 р. тощо). Священики, як правило, у своїх спогадах більше уваги приділяли церковним подіям. Преподобний отець Іван Ших залишив спогади про візит на Буковину Андрея Шептицького в травні 1900 р. Окрім того, його спогади містять докладну інформацію про відвідання буковинських громад УГКЦ митрополитом Йосипом Сембратовичем. Келестин Костецький, який був свідком і активним учасником усіх важливих громадських і церковних подій на Буковині протягом 35 років, теж описав їх у своїй хроніці. Особливо цінними є його спогади щодо періоду Першої світової війни, оскільки в цей важкий час він перебував у своїй парафії, де пережив три роки російської окупації. Спогади отця Анатолія Базилевича, записані з його слів, увійшли у щоденникові записи Івана Боберського⁴¹. Євген Козак залишив «Спомини про церковний конгрес буковинської православної церкви» (див. Додаток Г). Кость Балицький у «Чернівецькій хроніці 1914 року» (див. Додаток Г) дає опис усіх політичних, культурних і церковних подій у Буковині 1914 р. Оскільки його спогади написані з нагоди 100-річчя від дня народження Тараса Шевченка, вони буквально просякнуті ідеєю необхідності широкого шанування поета на всіх українських землях, але, до того ж, вміщують багато фактичного матеріалу про початок Першої світової війни на Буковині («Московські порядки у Чернівцях», «Випуск чернівецьких міських грошей» тощо), перебіг подій церковного життя у Чернівцях («Візит губернатора Євреїмова до греко-католицької церкви», «Тиск губернатора Євреїмова на митрополита Репту», «Представлення греко-католицького духовенства у губернатора Євреїмова»), утиски щодо українського населення («Заборона української мови та українських товариств»). Отець Іван Ших залишив по собі цінні описи життя українців — греко-католиків Буковини (див. Додаток Г).

⁴¹ Архів Івана Боберського зберігається у Вінніпезі (Канада).

Поліетнічність Буковини не могла не позначитися, зокрема, й на мемуарній традиції краю досліджуваного періоду. Цікаві відомості про перебування у 1918 р. в Буковині корпусу УСС містять «Мемуари» австрійського ерцгерцога, українського військового діяча, радника з військових питань головного отамана Симона Петлюри Вільгельма фон Габсбурга (який був командиром корпусу в описуваній період). Розпочинаються вони з автобіографії, написаної у жовтні – листопаді 1919 р., коли автор перебував у Кам'янці-Подільському, де на той час дислокувалася Директорія УНР. У цілому його мемуари складені як життєпис, що охоплює основні етапи життя та діяльності від дитячих років до визволення з румунського полону та повернення в Україну на початку вересня 1919 р. Останній австрійський крайовий президент Буковини (1917–1918 рр.) Йозеф Ецдорф залишив спогади «Останні дні австрійського панування в Буковині»⁴², присвячені подіям жовтня – листопада 1918 р. і написані на основі офіційних документів і щоденників автора. У мемуарах Сербу Георге «Спогади часів Унірії»⁴³, написаних ним з нагоди передачі влади графом Ецдорфом УНР, зокрема показана роль у цьому процесі Омеляна Поповича. Капітан Румунської королівської армії К. Арделяну – автор твору «Спогади з часів окупації Буковини. Українська республіка Кіцмань», написаного 1938 р. з нагоди 20-річчя приєднання Буковини до румунського королівства. Доктор Герман Штернберг залишив по собі «Спогади про долю чернівецьких євреїв після розпаду Австро-Угорської монархії» (німецькою мовою, Тель-Авів, 1958). Еріх Прокопович у своїх «Спогадах про румунізацію університету в Чернівцях», написаних 1955 р. з нагоди 80-річчя заснування Чернівецького університету, повідомив про події вересня 1919 р. і вимушену еміграцію професорів і викладачів університету до Відня. Кіцманський староста Леон Гоян⁴⁴ залишив «Звіти про перебрання влади українською Радою в Кіцмані», написані в кінці листопада 1918 р., що висвітлюють Кіцманський період діяльності УНР в Буковині. Книга спогадів колишнього начальника буковинської жан-

⁴² Написані як офіційний звіт до Міністерства внутрішніх справ у Лінці у грудні 1918 р.

⁴³ Написані у жовтні 1933 р.

⁴⁴ **Леон фон Гоян** (?-?) – повітовий староста у Кіцмані.

дармерії Едуарда Фішера присвячена висвітленню історії боротьби кількох батальйонів жандармів, якими він командував, проти Російської армії.

Вивчення мемуарів Буковини дає можливість виокремити основні тематичні блоки, які знайшли відображення в спогадах:

- громадські товариства та організації – товариства «Руська бесіда» (Сидір Воробкевич, Осип Маковей; були опубліковані на сторінках львівської газети «Руслан»); «Жіноча Громада на Буковині» (Лідія Бурачинська); «„Українська школа“ під час Світової війни та по війні» (Микола Гарас) і студентські організації (Іван Новасівський);

- окупація Буковини румунськими і російськими військами та терор проти місцевого населення (Іларій Карбулицький; Володимир Бемко, Петро Войнаровський, Іван Новасівський, К. Арделяну);

- перебіг революційних подій на Буковині – ЗУНР, ЗОУНР (Мирон Кордуба, Ілля Попович, Дмитро Паліїв, Олекса Кузьма, Іван Боберський, Іван Німчук, Іван Рудницький, Іван Новосівський та ін.);

- життя українських виселенців (Микола Спинул, Іван Семака, Омелян Попович);

- табірні спогади (Денис Кисіль-Кисілевський, Василь Маковський, Микола Спинул, Василь Сімович, Євген Драгінда⁴⁵) про буковинців, інтернованих австрійською владою під час Першої світової війни;

- румунізація освіти та церкви на Буковині (Василь Сімович, Еріх Прокопович, Іван Пігуляк);

- видатні особи (Ярослав Окуневський про Миколу Василька; Роман Смаль-Стоцький про Володимира Залозецького та Зенона Кузелю; Андрій Жук про Степана Смаль-Стоцького. Окремо можна виділити спогади про Юрія Федьковича⁴⁶ (див. Додаток Є) і Ольгу Кобилянську [11; 12; 13], що становлять значний самостійний пласт буковинської мемуаристики).

Таким чином, тематика мемуарів стала відповіддю на події, але, як правило, спогади містили мало аналітичних ви-

⁴⁵ Спогади про маловідомий українцям табір для полонених вояків УГА, що мав назву «Бук-Шопа» (1919).

⁴⁶ Докладний аналіз спогадів про Юрія Федьковича зроблено у дослідженнях Л. Ковалець [6; 7].

сновків з глибоким розумінням причин поразки українських визвольних змагань (в основному увага концентрувалася на описові фізичних і моральних страждань народу періоду Першої світової війни й українських визвольних змагань). Найсистемнішими можна вважати спогади двох учених і діячів українського національно-визвольного руху Мирона Кордуби та Дмитра Дорошенка, які розглядали події на Буковині у широкому всеукраїнському та загальноєвропейському контексті.

Середина ХІХ і початок ХХ ст. стали для буковинської мемуаристики початковим етапом, який характеризувався появою невеликої (у порівнянні з поляками та росіянами) кількості мемуарів різних жанрів (щоденники, автобіографії, спогади), авторами яких були не лише літератори, а й священники, педагоги, військові, громадсько-політичні та культурні діячі. Це стало свідченням підвищення національної та історичної самосвідомості буковинців і намаганням передати свій власний історичний досвід наступним поколінням. За цільовим призначенням спогади були розраховані на негайну публікацію, що свідчило про зростання їх публіцистичності. Це дає нам право констатувати, що мемуари Буковини досліджуваного періоду не лише були явищем культурно-історичним, а й ставали чинником суспільно-політичного життя.

1. *Буковина, її минуле і сучасне* [Текст] : сусп.-політ. нарис / ред. : Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський ; вступ. ст. А. Жуковський. – Париж, 1956. – 965 с.
2. *Гинсбург, Л.* О психологической прозе [Текст] / Л. Гинсбург. – Л., 1977. – 443 с.
3. *Добржанський, О.* Бажаємо до України [Текст] / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – 1168 с.
4. *Кобилянська, О.* Слова зворушеного серця [Текст] : щоденники ; автобіографії ; листи ; статті та спогади / О. Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенник. – К., 1982. – 359 с.
5. *Кобилянська, О.* Твори [Текст] : у 3-х т. / О. Кобилянська. – К. : ДВУ, 1956. – Т. 3. – 638 с.
6. *Ковалець, Л.* Федьковичезнавчі мемуари: типологія та особливості авторських позицій [Текст] / Лідія Ковалець // Слово і час. – 2008. – № 4 (568). – С. 72–87.
7. *Ковалець, Л.* Юрій Федькович. Історія розвитку творчої індивідуальності письменника [Текст] / Лідія Ковалець. – К., 2011. – 440 с.
8. *Луців, Л.* Ольга Кобилянська [Текст] : (в 100-річчя її народин) / Л. Луців. – Нью-Йорк, 1965. – 72 с.

9. *Любовець, Н. І.* Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми [Текст] / Н. І. Любовець // Укр. біографістика. – 2010. – Вип. 7. – С. 66–109.
10. *Любовець, Н. І.* Українська мемуаристика XII–XVIII ст.: біографічна складова [Текст] / Н. І. Любовець // Там само. – К., 2011. – Вип. 8. – С. 51–97.
11. *Ольга Кобилянська* [Текст] : (в 100-річчя її народин). – Джерзі Ситі ; Нью Йорк : Свобода, 1965. – 67 с.
12. *Ольга Кобилянська* в критичі та спогадах [Текст]. – К., 1963. – 560 с.
13. *Ольга Кобилянська* [Текст] : альманах у пам'ятку її сорокалітньої письменницької діяльності (1887 – 1927)) / зладив Лев Когут. – Чернівці : Накладом ювілей. комітету, [1928]. – 218 с.
14. *Піддубний, Г.* Буковина. Її минуле й сучасне [Текст] / Г. Піддубний. – Х., 1928. – 311 с.
15. *Самі про себе* [Текст] : автобіографії видатних українців XIX-го століття / ред. Ю. Луцький. – Нью-Йорк, 1989. – 327 с.
16. *Старик, В. П.* Від Сараєва до Парижа. Буковинський Interregnum 1914–1921 [Текст] / В. П. Старик. – Чернівці, 2009. – 164 + 184 с.
17. *Хрестоматія* критичних матеріалів [Текст] : посіб. для філол. ф-тів ун-тів та пед. ін-тів / упоряд. С. М. Шаховський. – Вид. 2-е. – К. ; Х., 1949. – 399 с.

Додаток А

Щоденники

1. *Бажанський, І. М.* Війна [Текст] : щоденник-хроніка буковин. педагога та письменника (Вашківці, 31.8.1914–29.11.1917/1922) / І. М. Бажанський ; упоряд. О. Огуй. – Чернівці, 2006. – 236 с.
2. *Балицький, К.* Чернівецька хроніка 1914 року [Текст] / Кость Балицький // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 555–591⁴⁷.
3. *Боберський, І.* Щоденник 1918–1919 [Текст] / Іван Боберський ; упоряд. Юрій Мицик. – К : КМ Академія, 2003. – 260 с.
4. *Вітнер, М.* Щоденник удівця [Текст] / Макс Вітнер // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 907–918.
5. *Донцов, Д.* Рік 1918 [Текст] / Дмитро Донцов. – К. ; Торонто, 1954. – 129 с.
6. *Кобилянська, О.* Слова зворушеного серця [Текст] : щоденники ; автобіографії ; листи ; статті та спогади / Ольга Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенник. – К., 1982. – 359 с.
7. *Кордуба, М.* В посольстві до гетьмана [Текст] : уривок із Щоденника / Мирон Кордуба // Літопис Червоної Калини. – Л., 1930. – Ч. 10–12.

⁴⁷ Оригінал зберігається в архіві Українського Народного Дому (м. Чернівці) (далі – УНДЧ). – Ф. К. Балицького. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1–57.

8. *Черемшина, М.* Щоденник (листопад 1914 – січень 1915) [Текст] / Марко Черемшина // Черемшина Марко. Твори : повне вид. / за ред. Є. Пеленського. – Л., 1937. – Т. 3. – С. 125-142.

Додаток Б

Автобіографії

1. *Богатирець, К.* Анкета та Автобіографія [Текст] / Касян Богатирець // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 606-608⁴⁸.
2. *Габсбург, В.* (Василь Вишиваний). Автобіографія [Текст] / Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний) ; передм. А. Малика. – Л., 1996. – 38 с.
3. *Герасимович, І.* Автобіографія [Текст] / Іван Герасимович // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С.1122-1123⁴⁹.
4. *Кобилянська, О.* Слова зворушеного серця [Текст] : щоденники ; автобіографії ; листи ; статті та спогади / Ольга Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенник. – К., 1982. – 359 с.
5. *Смаль-Стоцький, С.* Дещо про себе самого: (уривок з автобіографії) [Текст] / Степан Смаль-Стоцький // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 650-651⁵⁰.
6. *Черемшина, М.* Автобіографія [Текст] / Марко Черемшина // Черемшина М. Твори : в 2-х т. / під ред. Ф. П. Погребника. – К., 1974. – Т. 2. – С.172-177⁵¹.
7. *Черемшина, М.* Моя біографія [Текст] / Марко Черемшина // Черемшина М. Твори. – Л., 1937. – Т. 3. – С. 143-144, 152.

Додаток В

Представники інших національностей

1. *Арделяну, К.* Спогади з часів окупації Буковини. Українська республіка Кіцмань [Текст] / К. Арделяну. – Чернівці, 1938⁵².
2. *Габсбург, В.* Мемуари [Текст] / Вільгельм Габсбург //

⁴⁸ Анкета та автобіографія написані 31 липня 1944 р. Оригінал зберігається в архіві УНДЧ. – Ф. К. Богатирця. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4-10.

⁴⁹ Написана 1924 р. Оригінал зберігається в ЛНБ ім. В. Стефаника. – Ф. 9. – Спр. 4587.

⁵⁰ Оригінал зберігається в ЦДІА України (м. Львів) у фонді товариства «Просвіта» (Ф. 348. – Оп. 1. – Спр. 779. – Арк. 84-86). Описано події з початку Першої світової війни до 1921 р. та переїзд до Праги.

⁵¹ Оригінал спогадів зберігається в Інституті літератури ім. Тараса Шевченка НАНУ (ф. 12).

⁵² Оригінал написано румунською мовою. Переклад: [3, С.947-949].

- Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С.1023–1039⁵³.
3. Гоян, Л. Звіти про передання влади українською Радою в Кіцмані [Текст] / Леон Гоян // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 930⁵⁴.
 4. Ецдорф, Й. Останні дні австрійського панування на Буковині [Текст] / Йозеф Ецдорф // Прокопович Е. Кінець австрійського панування в Буковині. – Чернівці, 2003. – С. 37–47 (переклад з нім.).
 5. Прокопович, Е. Спогади про румунізацію університету в Чернівцях [Текст] / Еріх Прокопович. – Клаустгаль-Целлерфельд, 1955⁵⁵.
 6. Сербу, Г. Спогади часів Унірії [Текст] / Георгіє Сербу. – Чернівці, 1934⁵⁶.
 7. Штернберг, Г. [Спогади про долю чернівецьких євреїв після розпаду Австро-Угорської монархії] [Текст] / Герман Штернберг // Geschichte der Juden in der Bukowina. – Тель-Авів, 1958. – С. 39–40⁵⁷.
 8. Fischer, E. Krieg ohne Heer: meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen (War without an Army) [Text] / Eduard Fischer. – Vienna, 1935.

Додаток Г

Священники

1. Балицький, К. Чернівецька хроніка 1914 року [Текст] / Кость Балицький // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 555–591⁵⁸.
2. Костецький, К. Хроніки парохії греко-католицької церкви в Чернівцях від єя оснoваня до року біжучого [1914–1918] [Текст] / Келестин Костецький // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 58–132.
3. Спогади отця Анатолія Базилевича, духовика Українських Січових Стрільців [Текст] / [Іван Боберський] // Боберський І. Щоденник 1918–1919 рр. – К., 2003. – С. 107–115⁵⁹.
4. Ших, І. (крилошанин) Історія Церковної Унії на Буковині. Від початку її засновання аж до 1901 року [Електронний ресурс] : [спо-

⁵³ Оригінал зберігається в ЦДАВО України. – Ф.1075. – Оп.4. – Спр18-а.

⁵⁴ Оригінал зберігається ДАЧО. – Ф.12. – Оп.1. – Спр.3. – Арк.5–5 зв. (нім.мовою).

⁵⁵ Оригінал написано німецькою мовою. Переклад: [З, С.1091–1093].

⁵⁶ Оригінал написано румунською мовою. Переклад: Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України. – Одеса, 2005.– С.929.

⁵⁷ Оригінал написано німецькою мовою. Переклад: Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України. – Одеса, 2005. – С.1087–1091.

⁵⁸ Оригінал зберігається в Архіві УНДЧ. – Ф. К. Балицького. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.1–57.

⁵⁹ Спогади (записані з його слів) увійшли у щоденникові записи Івана Боберського. Архів І. Боберського зберігається у Вінніпезі (Канада).

- гади отця І. Шиха про візит на Буковину Андрея Шептицького в травні 1900 р.] / Іван Ших // Коломийсько-Чернівецька єпархія / Укр. Греко-Католицька Церква. – Режим доступу: <http://kolomyya.org/se/sites/np/27114>. – Назва з екрана⁶⁰.
5. *Kozak, E. Benennung der ort. or. Bukowinaer Erzdiozese im Kirchenkonguesse* [Текст] / E. Kozak. – Chernivci, 1921.

Додаток Д

Військовики. Старшини УСС та УГА

1. *Бемко, В. Напад румунів на Покуття 24 травня 1919* [Текст] : спомин / Володимир Бемко // Відновлення Української держави 1918 року : зб. матеріалів / укл. М. Бажанський. – Детройт, 1979. – С. 88 с.
2. *Благодір, О. Великі роковини* (Київ, 22 січня 1919 року) [Текст] : спомини / Олександр Благодір // Час. – Чернівці, 1929. – 24 лют.
3. *Бойків, О. Неприємна зустріч* [Текст] : (спомини) / Олекса Бойків // Бажанський М. Відновлення Української держави 1918 року : зб. матеріалів / під ред. М. Бажанського. – Детройт, 1979. – С. 46–49.
4. *Бурнадз, М. На українсько-румунському пограниччю* [Текст] : (спомин) / М. Бурнадз // Історичний календар Червоної Калини на 1931 рік. – Л., 1930. – С. 131–142.
5. *Войновський, П. Моє найвище щастя* [Текст] : спомини / Петро Войновський. – К., 1999. – 304 с.
6. *Гарас, М. «Народний дім» під час Світової війни та по війні* [Текст] / Микола Гарас // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 959–961.
7. *Гарас М. [«Українська школа» під час Світової війни та по війні]* [Текст] / Микола Гарас // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 961–965.
8. *Іванець, І. Наскок на румунів в Лужанах* [Текст] / І. Іванець // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1936 рік. – Л., 1936. – С.11.
9. *Кравс, А. «Віденський курінь» і його переїзд до Галичини* [Текст] / Антін Кравс // Літопис Червоної калини. – Л., 1930. – Ч. 2. – С. 4–5.
10. *Кузьма, О. Листопадові дні 1918 р.* [Текст] / Олекса Кузьма. – Л., 1931. – 448 с.
11. *Паліїв, Д. Листопадова революція : з моїх споминів* [Текст] / Дмитро Паліїв. – Л., 1929. – 25 с.
12. *Пеленський, Д. Осінь 1918 року* [Текст] / Дем'ян Пеленський // Календар Червоної Калини на 1934 р. – Л., 1934. – С. 75–83.
13. *Рудницький, І. Спомини львівських Листопадових днів 1918 року* [Текст] / І. Рудницький // Укр. Скиталець. – Ліберець, 1921. – № 1.

⁶⁰ Вперше надруковано: Нива. – 1906. – Ч. 1–5 ; 7–9 ; 11–15.

Громадсько-політичні діячі

1. *Артимович, А.* Переворот на Буковині [Текст] / Агенор Артимович // Укр. прапор. – Відень, 1919. – Ч. 23–25. – С. 3–4.
2. *Бурачинська, Л.* Спомини про діяльність товариства «Жіноча Громада на Буковині» в період українських визвольних змагань [Текст] / Лідія Бурачинська // Буковина її минуле і сучасне. – Париж та ін., 1956. – С. 838–840.
3. *Грігорович, Г.* Буковинське селянство в ярмі [Текст] / Грігоре Грігоровіч. – Відень, 1925. – 80 с.
4. *Дорошенко, Д.* Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918) [Текст] / Дмитро Дорошенко. – Л., 1923. – Ч. 1–4.
5. *Драгінда, Є.* Спомини буковинця у сусуса [Текст] / Євген Драгінда. – Дітройт, 1979. – 73 с.
6. *Жук, А.* Зі споминів про професора С. Смаль–Стоцького [Текст] / Андрій Жук // Літопис Червоної Каліни. – Л., 1939. – Ч. 10. – С. 2–3.
7. *Залозецький, В.* З воєнних споминів [Текст] / Володимир Залозецький // Час (Чернівці). – 1929. – 10 берез.
8. *Канюк, С.* Буковина в румунській неволі [Текст] / Сергій Канюк. – Х., 1930. – 134 с.
9. *Канюк, С.* Буковинські селяни розганяють шість полків румунів [Текст] / Сергій Канюк // Історичний календар-альманах Червоної Каліни на 1925 рік. – Л., 1925. – С. 15.
10. *Канюк, С.* Студент Ткачук з горсткою буковинських студентів боронить села Лужани і бере полонених [Текст] / Сергій Канюк // Там само. – С. 20.
11. *Карбулицький, І.* Мої спомини (уривок про жандармський терор в 1914–1918 рр.) [Текст] / Іларій Карбулицький // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 634–650⁶¹.
12. *Карбулицький, І.* Розвій народнього шкільництва на Буковині / Іларій Карбулицький. – Вашківці, 1907. – 148 с.
13. *Карпович, В.* [Спогади про хорове життя в Чернівцях після війни] [Текст] / Володимир Карпович // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 1086–1087.
14. *Кисіль-Кисилівський, Д.* [Галергофські спомини] [Текст] / Денис Кисіль-Кисилівський // Галерговській альманахъ : пропамятная кн. австр. жестокостей, изуверствъ и насилій надъ карпато-рус. народомъ во время всемірной войны 1914–1917 гг. – Л., 1925. – Вып. 2. – С. 55–60.
15. *Кміцкевич, В.* Що оповідає над учитель Атанас Руснак про своє минуле? [Текст] / Володимир Кміцкевич // Час (Чернівці). – 1936. – 26 лют. ; 13 берез. ; 20 берез.
16. *Козак, І.* Депо про державну жандармерію ЗОУНР [Текст] / Іван Козак // Літопис Червоної Каліни. – Л., 1932. – Ч. 3–5.

⁶¹ Оригінал зберігається в Архіві УНДЧ. – Ф. І. Карбулицький. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 439–464.

17. Кордуба, М. Переворот на Буковині [Текст] : (з особистих спо­минів) / Мирон Кордуба // ЛНВ. – Л., 1923. – Т. 131, кн. 10–12. – С. 135–333.
18. Кузелева, О. З чернівецьких і віденських спо­минів (уривок) [Текст] / Ольга Кузелева // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 672–676.
19. Левицька, М. Спо­мини про надання допомоги українським політичним втікачам буковинським жіноцтвом в 1919 р. [Текст] / Михайлина Левицька // Час (Чернівці). – 1929. – 24 лют.
20. Мазепа, І. Україна в огні й бурі революції, 1917–1921 [Текст] / І. Мазепа. – [Мюнхен] : Прометей, 1950–1951. – Ч. 1–3⁶².
21. Маковський, В. Талергоф. Спогади і документи [Текст] / Василь Маковський. – Л., 1934. – 260 с.
22. Німчук, І. Українська військова організація у Відні в днях пере­вороту: Причинок до історії будови Української держави в Галичині [Текст] / Іван Німчук. – Відень ; Л., 1922.
23. Новосівський, І. Відгомін незалежності УНРеспубліки на Буковині [Текст] / Іван Новосівський // Буковина: її минуле і сучасне. – Париж та ін., 1956. – С. 705–708.
24. Окуневський, Я. Николай Василько [Текст] : сільветка / Ярослав Окуневський // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 973–978.
25. Пігуляк, І. [Буковинська церквав румунській армії] [Текст] / Іван Пігуляк // Українська православна церква в румунськiм ярмі і буковинці в Канаді. – Вінніпег, 1927. – С. 20, 27–28.
26. Пігуляк, І. Образки шкільництва на Буковині [Текст] / Іван Пігуляк // Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. – Х., 1928. – С. 147–149.
27. Попович, І. До перевороту на Буковині [Текст] / Ілько Попович, Мирон Кордуба // ЛНВ. – Л., 1924. – Т. 132, кн.1. – С. 344–346.
28. Попович, О. В Празі. З воєнних спо­минів [Текст] / Омелян Попович // Буковинський православний календар на звичайний рік 1918. – Відень, 1918. – С. 87–98.
29. Попович, О. Відродження Буковини [Текст] : спо­мини / Омелян Попович. – Л., 1933 ; Час (Чернівці). – 1933. – 19 берез.
30. Радичи-Левандовська, К. Спо­мини про воєнні часи [Текст] / К. Радичи-Левандовська // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 990–994⁶³.
31. Руснак, В. Спо­мини (уривок про 1914–1923 рр.) [Текст] / Василь Руснак // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 236–236.
32. Савицький, К. До історії українського театру на Буковині [Текст] / Корній Савицький // Добржанський О. Бажаємо до України / О. Добржанський, В. Старик. – О., 2005. – С. 1081–1082.
33. Семака, І. Житє і доля виселенців на Моравії [Текст] /

⁶² Друге видання: Мазепа І. П. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921 [Текст] / І. П. Мазепа. – 2-е вид. – Д. : Січ, 2001. – 414 с.

⁶³ Оригінал зберігається в Архіві УНДЧ. – Ф. Ф. К. Левандовської-Радич. – Оп. 1. – Спр. 1.

- Ілля Семака // Буковинський православний календар на звичайний рік 1918. – Відень, 1918. – С. 122-127.
34. Семака, І. Про виселенців [Текст] / Ілля Семака // Там само. – С. 652-653.
 35. Сидоренко, Г. Звіт голови делегації Української Народної Республіки на Празькій мирній конференції про події 1919 р. [Текст] / Григорій Сидоренко // Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – К., 2003. – С. 536-542.
 36. Сімович, В. [Спогади про румунізацію українського шкільництва на Буковині в 1918-1921 рр.] [Текст] / Василь Сімович // Сімович В. Твори : в 2-х т. – Чернівці, 2005. – Т. 2. – С. 630, 636-640, 648-653.
 37. Сімович, В. Великдень у таборі полонених (двадцять літ тому) [Текст] / Василь Сімович // Там само. – С. 767-774.
 38. Сімович, В. Початки національно-просвітницької праці серед полонених українців у таборі Фрайштадті [Текст] / Василь Сімович // Там само. – С. 798-807.
 39. Смаль-Стоцький, Р. Володимир Залозецький [Текст] : (у сімдесятиріччя лідера Буковини) / Роман Смаль-Стоцький // Свобода (Нью-Йорк). – 1955. – 21-22 груд.
 40. Смаль-Стоцький, Р. Спогади про Зенона Кузеля [Текст] / Роман Смаль-Стоцький // Збірник на пошану Зенона Кузеля. – Париж та ін., 1962. – С. 44-51. – (Записки НТШ ; Т. 169).
 41. Смаль-Стоцький, С. Немолів [Текст] / Степан Смаль-Стоцький // Самі про себе : автобіогр. видатних українців XIX ст. / ред. Ю. Луцький. – Нью-Йорк, 1989. – С. 285-326.
 42. Совачева, Г. Кризь пориви життя: спогади – війна і визвольні змагання [Текст] / Ганна Совачева // Наше життя. – Нью-Йорк, 1980. – Ч. 7. – С. 19.
 43. Спишул, М. Комітет для підмоги буковинським збігцям [Текст] / Микола Спишул // Буковинський православний календар на звичайний рік 1918. – Відень, 1918. – С. 103-110.
 44. Спишул, М. У російській неволі [Текст] / Микола Спишул // Буковинський православний календар на звичайний рік 1915. – Відень, 1915. – С. 76-91.
 45. Спишул, М. Табор збігців в Оберголябруні [Текст] / Микола Спишул // Там само, 1918. – Відень, 1918. – С. 111-121.

Додаток Є

Спогади про Юрія Федьковича

1. Галіп, Т. Осип Федькович в останні місяці воскової служби. Оповіді господар Дмитро Гудима [Текст] / Т. Галіп // Буковина. – 1896. – Ч. 128.
2. Децю про Ю. Федьковича [Текст] : (спогад Василя Івасюка та його дружини про поета) // Життя і знання. – 1934. – Ч. 12. – С. 339.
3. Драгоманов, М. Австро-руські спомини (1867-1877) [Текст] / М. Драгоманов // Літ.-публіц. пр. : у 2-х т. – К., 1970. – Т. 2. – С. 151-288.

4. *Заклинський, Р.* За слідами Федьковича [Текст] : (записки з прогульки по Буковині) / Роман Заклинський // ЛНВ. – 1905. – Т. 31, кн. 9. – С. 205–234 ; кн. 10. – С. 151–288.
5. *Заклинський, Р.* Чи можна Федьковича Коссованом звати? [Текст] : (слово в обороні правди) / Роман Заклинський. – Л., 1895. – 45 с.
6. *Знакомство* О. Федьковича з А. Кобилянським і К. Горбалем [Текст] : записки після оповідань К. Горбала / зладив Володимир Левицький (Василь Лукич) // Зоря. – 1892. – С. 332–333.
7. *Колесса, О.* Юрій Коссован (Осип, Домінік, Ігор Гординський де Федькович) [Текст] : проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його життєпису. – Л., 1893. – 100 с.
8. *Кудерна, Г.* Мій приятель Федькович [Текст] / Г. Кудерна // Промінь. – 1905. – Ч. 11–13.
9. *Маковей, О.* Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича [Текст] / Осип Маковей. – Л., 1911. – VI + 591 с.
10. *Кобилянський, А.* Йосиф Гординський (Федькович) [Текст] / А. Кобилянський // Матеріали до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / зібрав, упоряд. і пояснив О. Маковей. – Л., 1910. – С. 355–357.
11. *Попович, О.* Мої спомини про Федьковича [Текст] / О. Попович // Рідний край (Чернівці). – 1928. – № 3.
12. *Ревакович, Т.* Причинки до біографії Осипа Федьковича [Текст] / Т. Радкович // Зоря. – 1888. – Ч. 2. – С. 35–36.
13. *Спомини* Івана Повшека про Федьковича [Текст] / О. Маковей // Матеріали до життєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича / зібрав, упоряд. і пояснив О. Маковей. – Л., 1910. – С. 357–360.
14. *Спомини* про Федьковича [Текст] / зібрав Роман Заклинський. – Л., 1901. – 31 с.
15. *Черемшина, М.* Спомини про Ю. Федьковича [Текст] / М. Черемшина // Юрій Федькович в розвідках і матеріалах. – К., 1958. – С. 141–142.
16. *Цурковський, Є.* Причинок до біографії Осипа Федьковича [Текст] / Є. Цурковський // Зоря. – 1888. – Ч. 8. – С. 143–144.

Любовець Н. І. Основні тенденції розвитку мемуаристики Буковини (кінець XIX ст. – 30-ті роки XX ст.).

Ключові слова: мемуаристика Буковини, національно-культурне відродження, щоденники, автобіографії, спогади, національна та історична самосвідомість.

Розвиток мемуаристики на Буковині в кінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. відбувався на тлі національно-культурного відродження та супроводжувався підвищенням національної та історичної самосвідомості буковинців, що свідчило про намагання передати власний історичний досвід наступним поколінням. Даний період розвитку буковинської мемуаристики характеризувався появою невеликої (у порівнянні з сусідніми регіонами) кількості мемуарів різних жанрів (щоденники, автобіографії, спогади), авторами яких були не лише літератори, а й священики, військові, педагоги, громадсько-політичні та культурні діячі. Цільова спрямованість спогадів була переважно зовнішньою та пе-

редбачала негайну їх публікацію, що було виявом їх тяжіння до публіцистичності. Це дає нам право свідчити про те, що мемуари Буковини досліджуваного періоду не лише були культурно-історичним явищем, а й ставали чинником суспільно-політичного життя. Водночас вони були частиною культурно-гуманітарного та літературного простору всієї України.

Lyubovets. N.I. Basic tendencies of Bukovina memoiristics development (end of XIX century – 30th of XX century).

Key words: Bukovina memoiristics, national cultural revival, diaries, autobiographies, memoirs, national and historical self-consciousness.

Development of Bukovina memoiristics at the end of XIX century – in 30th of XX century took place against the background of national and cultural revival and was followed by growth of Bukovina population's national and historical self-consciousness that indicated of their efforts to transfer own historical experience to the next generations. This period of Bukovina memoiristics development was characterized by appearance of a small (as compared with neighboring regions) variety of memoirs genres (diaries, autobiographies, memoirs), which were written not only by literary men, but also by priests, pedagogues, military men, statesmen, civil figures, artists. In accord with the goals set the memoirs were outwardly directed and intended for an urgent publication that displayed their inclination to social and political essays. It allows saying that Bukovina memoirs of the period under research were not purely cultural and historical phenomenon, but also became involved in social and political life. At the same time they were a part of cultural, humanist and literary space of the whole Ukraine.

Любовец Н. И. Основные тенденции развития мемуаристики Буковины (конец XIX в. – 30-е годы XX в.).

Ключевые слова: мемуаристика Буковины, национально-культурное возрождение, дневники, автобиографии, воспоминания, национальное и историческое самосознание.

Развитие мемуаристики на Буковине в конце XIX в. – в 30-х гг. XX в. происходило на фоне национально-культурного возрождения и сопровождалось повышением национального и исторического самосознания буковинцев, что свидетельствовало о попытке передать собственный исторический опыт следующим поколениям. Данный период развития буковинской мемуаристики характеризовался появлением небольшого (по сравнению с соседними регионами) количества мемуаров разных жанров (дневники, автобиографии, воспоминания), авторами которых были не только литераторы, но и священники, военные, педагоги, общественно-политические и культурные деятели. Целевая направленность воспоминаний была преимущественно внешней и предполагала немедленную их публикацию, что было проявлением их тяготения к публицистичности. Это дает нам право говорить, что мемуары Буковины исследуемого периода не только были культурно-историческим явлением, но и становились фактором общественно-политической жизни. В то же время они были частью культурно-гуманитарного и литературного пространства всей Украины.